

Zombai Tamás

A Volokalamszki országút, avagy káderkérdés az oktatásban

„A hallban csodálkozva, aránylag higgadtan fogadják az eseményeket, de amikor egy hivatalos személyiség az kiáltja, hogy mindenki őrizze meg a nyugalját, nincs semmi baj! – nyomban kitör a pánik” – írta Rejtő Jenő a Vesztegzár a Grand Hotelben című könyvében. Körülbelül ennyit ért Teleki Géza miniszter felhívása az iskolai politizálás ellen.¹ A háború utáni Magyarországon a politikai küzdelmek az oktatási ágazat minden szintjét és területét áthatották és így könnyen fejthették ki romboló hatásukat.

ISKOLA ÉS POLITIKA

Bereczky Albert a VKM kisgazdapárti politikai államtitkára is hamar támadások keresztútjába került, mert a tankerületi főigazgatókat körrendeletben utasította a középiskolai tanulók politikai tevékenységének tiltására. Kiemelte, hogy az 1945. évi VIII. tc. a pártpolitikai jogok gyakorlását a 20. életév betöltéséhez kötötte. „Felhívom a közép-, középfokú és népiskolák vezetőinek a figyelmét arra, hogy az említett iskolák tanulói pártpolitikai mozgalmakban, felvonulásokban, pártpolitikai gyűléseken sem egyéneként, sem ifjúsági szervezetek keretében nem jelenhetnek meg. Pártpolitikai gyűléseken, felvonulásokon, tüntetéseken még olyan nem pártpolitikai egyesület keretében sem vehetnek részt, amelynek különben a tanintézet rendtartása érdekében tagjai lehetnének”.²

A második világháború utáni koalíciós időszak parlamenti pártjai hamar felismerték az oktatási ágazat stratégiai jelentőségét. Bizonyíték erre, hogy mind rendelkeztek oktatáspolitikai koncepcióval. Az oktatásügy reformjának, társadalmi szerepének kiterjesztésével kapcsolatos látszólagos egyetértés ellenére a markáns ellentétek hamar kiütköztek. Megindult a küzdelem az iskolák feletti ellenőrzés birtoklásáért. Már 1946 tavaszán megjelentek olyan írások a sajtóban, melyek kétségbe vonták az egyházi iskolák létjogosultságát is. Ebben a küzdelemben a szembenálló erők igyekeztek a tanulóifjúságot is maguk mellett mozgósítani. A pártpolitikától elvileg mentes diákszervezetek nyomására mégis pedagógusokat távolítottak el munkahelyükről:

- 1 „Kívánatosnak látom annak kimondását, hogy bizonyos korig senki politikai párt tagja nem lehet, s hogy népiskolai közép vagy középfokú iskolai nyilvános tanuló politikai pártba be nem léphet.” Teleki Géza miniszter előterjesztése a Minisztertanácshoz a népiskolai, a közép- és középfokú iskolai tanulók politikai pártokba való belépésének megtiltása ügyében. In Dokumentumok a Magyar oktatáspolitikai történetéből. I. kötet 162.
- 2 Körrendelet a tankerületi főigazgatóknak a középiskolai tanulók politikai tevékenységének megtiltásáról. Budapest, 1945. szept. 27. In Dokumentumok I. 163.

„1946-ban az esti gimnazisták többsége nehéz fizikai munkát végzett. Ekkor 3 rétegből verbuválódott a dolgozók gimnáziuma. Tanulni vágyó dolgozókból, akik hallgattak a Kommunista Párt szavára, amely egy új értelmiségi réteg kinevelését tűzte ki célul. A másik réteg maga is két részre bomlott. Jellemzőjük volt, hogy korábban is gimnáziumi tanulmányokat folytattak Tatán, vagy más gimnáziumokban. Különösen a hivatalnok típusú polgári egyének, az egység megbontására törekedtek. A jó szellem és az egység megvédésére alakult az MKP frakció. Ennek köszönhetően sikeresen nyúltak bele az SZDP frakció munkájába. Ettől kezdve az iskola életébe a frakció jelentős szerepet vitt, akár a diáksággal kapcsolatos kérdésekről, akár a tanári karban lévő differenciákról, akár az iskola továbbfejlesztéséről volt szó.

A frakció ilyen szellemű munkája révén sikerült elérni, hogy az iskola szellemének a Párt irányvonalának meg nem felelő T. J. igazgatót más beosztásba helyezték és helyette ideiglenesen F. Gy. elvtársat nevezték ki igazgatónak.”³

Ortutay Gyula kultuszminiszter szerint „...az iskolaügy elsőrendű politikai és hatalmi ügy, az elemi oktatástól kezdve a felsőfokig, mert az elemi fokon is éppen úgy, mint az egyetemen arra tanítják a növendékeket nyíltan vagy burkoltan, hogy az államhatalom különböző posztjain hogyan viselkedjék és vezesse a hatalom érdekében az ország népét.”⁴

Ezt a folyamatot jól tükrözi az általános iskolai tantervek céljainak módosulása. Az 1946-os új tantervben még ez állt: „Az általános iskola célja, hogy a tanulót egységes, alapvető nemzeti műveltséghez juttassa, mindenirányú továbbnevelésre és önnevelésre képessé tegye és közösségi életünk tudatos tagjává nevelje.”⁵ Az 1950-es szocialista tanterv kívánalma pedig már az volt, hogy „tanulóifjúságunkat Népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgáraivá, a dolgozó nép hűséges fiaivá, a szocializmus építőjévé nevelje.”⁶

Az egységes, állami iskolarendszer megteremtése Magyarországon együtt járt az iskolaügy szereplőinek fokozottabb ellenőrzésével. A fölöttük való kontroll erősödése egyben azt is jelentette, hogy sokan kényszerültek elhagyni korábbi helyüket, legyenek akár tanárok, diákok vagy az oktatásirányítás szereplői.

FÓKUSZBAN A MINISZTERIUM

Az egyházi, községi, a magán- és az alapítványi iskolák államosításával kiépült egységes fenntartású iskolarendszer megfelelőbb irányítása végett a tanügyigazgatás rendszerét is átalakították. Ez az átalakítás az oktatási ágazat legkülönbözőbb szintjein is személycseréket eredményezett. A kötelező éberség miatt – a fordulat éve után – már nem fordulhatott elő olyan helyzet, mint 1947 júniusában, mikor is a Budapestvidéki Tankerületi Főigazgató által a

3 Dolgozók Gimnáziumában tanuló diákszervezeti vezető jegyzőkönyvi vallomása egy tanárok ellen indított fegyelmi eljárás során. 1949-ből. MOL XIX. I-1-p 0101biz/1950

4 Ortutay Gyula: Művelődés és politika. Bp. 1949. 291-292.

5 Tanterv az általános iskolák számára. Kiadja a m. Vallás- és Közoktatási Minisztérium. 7500/1946 VKM sz. rendeletével. Országos Köznevelési Tanács, Bp., 1946. 14.

6 Tanterv az általános iskolák számára. A Vallás-és Közoktatási Minisztérium 1220-10/1950 VKM sz. rendeletével. Tankönyvkiadó, Bp. 1950. In Pukánszky Béla-Németh András: Neveléstörténet. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999. 658.

szaktanulmányi teendők ellátásával megbízott 9 személy közül 5 korábban egyházi gimnáziumban tanított.⁷ Az oktatási ágazat stratégiai jelentőségével az összes fél tisztában volt, ezért a VKM a munkáját az általam⁸ vizsgált időszakban végig hatalmas presszió alatt végezte.

Az 1950-es esztendő már a magyar közigazgatási rendszer szovjet mintára történő átszervezésének az éve volt. Kormányrendelettel megszüntették az 1935-ben létrehozott és 1945-ben megerősített 8 tankerületi főigazgatóságot. Az 1210/57-1949(IX.) VKM rendelet újraszabályozta az új főigazgatók munkakörét. A 27 főigazgató közül 9 munkáskáder volt, de a többi vezető is megbízható szakembernek számított, helyetteseik viszont mind munkáskáderek voltak.⁹

Mindezek ellenére a VKM munkáját a pártvezetés folyamatosan heves bírálattal illette: „*Iskolarendszerünk két legjelentékenyebb reformja az általános iskola megteremtése és az iskolák államosítása volt. Egyik feladat megoldásában sem volt a minisztériumnak vezető szerepe.*”¹⁰

A szükségesnek vélt személycserék sem váltották be maradéktalanul a hozzájuk fűzött reményeket. A káderekérdésben bekövetkezett kudarcokért a pártvezetés a minisztériumot tette felelőssé. A vádak a következők voltak:

1. A párt alapvető feladatait úgy hajtották végre, hogy az túlhajtva, több kárt okozzon, mint hasznot.
2. A párt határozatainak egy részét elszabotálták, vagy az „apolitikus” és reakciós kérdésekre való hivatkozással végrehajthatatlannak minősítették.
3. Bürokratikus módszerekkel, a vezetés passzivitásával és a munka anarchikus tervszerűtlenségével megbénították a VKM vezető és ellenőrzési munkáját – főleg azzal a céllal, hogy szabad utat engedjenek a klérus és más reakciós erők helyi tevékenységének.
4. A pedagógusok nevelésének elhanyagolásával és a kontraszelektív-kérdéskiválasztással igyekeztek konzerválni a reakció befolyását a pedagógusok körében.
5. Szabotázs a költségvetés körében.¹¹

„AHOL NINCS ELLENŐRZÉS, OTT NEM FEJLŐDNEK, HANEM TÖNKREMENNEK A KÁDEREK.”

Ilyen vádak természetesen nem maradhattak következmény nélkül. Hamar sikerült felelősöket találni. Kovács József miniszterhelyettesnek sikerült is néhányat közülük megneveznie. A kommunista éberség és az ellenőrző munka fokozása nem egy esetben ellenséges elemek leleplezésére vezetett; így került sor a nemzetiségi osztályon Szócs Lajos eltávolítására. „*Újabban tankönyveinkben és különféle kiadványainkban sorozatosan fedeztünk fel olyan politikai hibákat, a szöveg közé rejtett kétértelmű kifejezéseket és szándékos torzításokat, melyekben kétsé-*

7 11.791/1946-47 Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára

8 Levéltári kutatásom az 1945 és 1953 közötti időszakra terjedt ki.

9 Kardos József: Iskola a politika sodrásában

10 Pártközponti jelentés 362.

11 Pártközponti jelentés a VKM-ben folyó ellenséges tevékenységről. Dokumentumok I. 362.

get kizáróan benne van az ellenség keze. Ki más ír be osztályidegen elemek közé deklasszáltak helyett deportáltakat, ki számára felel meg gyorsírás tankönyvi szövegnek a pici, bácsi, Rákosi szavak egymásutánja, ki nevezi gátlástalanul az egyik vipera-fajtát a tankönyvben »rákosi viperának«, ha nem az ellenség? Tankönyveink és kiadványaink felelősei sorra mulasztják el a kötelező éberséget. Bács-Kiskun megye oktatási osztályán több kulák dolgozott, az iktató is kulák volt.”¹²

„A pedagógiai tanszékről eltávolítottuk Kemény István gyakornokot, akiről kiderült, hogy deményista frakciós volt. A szovjet pedagógiai szakirodalmat meghamisítva adta le.”¹³

A minisztériumra nehezedő politikai presszió akkora volt, hogy az helyenként már az érdemi munkavégzést is gátolta. Nem véletlen, hogy a fent említett beszámoló is többször kitért a személycserék okozta problémákra: „Igen gyakran megszakad a vezetés folytonossága, s mindez akadályozza, lassítja a vezetés és a káderek stabilizálását, a káderek megismerését és fejlődését. Hosszú idő óta nem tudunk betölteni fontos vezető funkciókat. A minisztériumban különösen a főosztályvezetői funkciók betöltésének hiánya nehezíti a vezetés munkáját (nevelési főosztály, műszaki felsőoktatási főosztály, általános iskolai főosztály, személyzeti főosztály stb.). A fluktuáció számszerű képe a következő: az 1951. novemberi statisztika alapján az ügyintéző dolgozóinknak csak 5%-a dolgozik 1949-óta jelenlegi beosztásában, 26,4%-a 1950 januárjától és az ügyintézők 67,5%-a 1950 második fele óta.”¹⁴

„A középiskolai főosztályon 1 év alatt bekerült 16 elvtárs, ugyanezen idő alatt húszan kerültek el a főosztályról más területre. A bekerülő 16 elvtárs közül még az év folyamán 4-en már át is mentek más területre. A felmerülő hibák között a jelentés megemlíti a nem megfelelő káderkiválasztást, a szakfőosztályok részéről megnyilvánuló türelmetlenséget, és nem utolsósorban az átszervezések miatti folyamatos változásokat. 1951-ben 17 megyei oktatási osztályvezetőt váltottunk le,¹⁵ illetve helyezettünk más beosztásba. (Ez 85 százalékos arány.)”¹⁶

A problémák adminisztratív úton történő rendezése a bürokrácia túlburjánzásához vezetett. Így fordulhatott elő például, hogy a 128/1949 sz. körlevél 4 pontból álló munkaverseny-felhívást közölte a Szülői Munkaközösséghez, amit a 132/1949 sz. körlevél leállít azzal, hogy akkor más fontos versenyt hanyagolnának el. December 15-én a 136/1949. sz. körlevél szülői értekezletet hív össze december 16-ra. A 144/1949. sz. rendelet december 31-én kimutatást kér január 3-ra a tanulók szociális összetételéről. (Tehát a karácsonyi szünet alatt, mikor a pedagógusok, diákok szabadságon voltak). 1950. január 31-én körtelefonon február elsején reggel 8 órára kérték a pedagógusok adatait. A beíratásokkal és a felvételekkel kapcsolatosan a főigazgatóságtól 12, a VKM-től 9, az Iparügyi Minisztériumtól összesen 25 rendelkezés érkezett. A felvételekről 7 alkalommal kértek be statisztikát. A tantestületekről szeptembertől decemberig 6 ízben kértek adatszolgáltatást önéletrajzzal kiegészítve.¹⁷

12 Kovács József miniszterhelyettes A kádermunka kérdései 1952. március 18. MOL XIX I-5-b-1040/biz-1952

13 Uo.

14 Uo.

15 Zala megyében például 2 év alatt négyszer változott az oktatási osztály vezetőjének személye.

16 Kovács József

17 Pártközponti jelentés a VKM-ben folyó ellenséges tevékenységről. 1950. február. In Dokumentumok I. 367.

HOL GYALULNAK...

A káderek gyakori és következetlen cserélgetése, a velük szemben megnyilvánuló türelmetlenség megnehezítette az érdemi munkavégzést. Maga Rákosi Mátyás is kénytelen volt beismerni, hogy „azzal, hogy egyik beosztásból a másikba rángatjuk őket, eleve lehetlenné tesszük, hogy bedolgozzák magukat munkakörükbe, és így magunknak sincs módunk arra, hogy alaposan megismerjük őket. Amellett tudvalevő, hogy minden új vezetőnek időre van szüksége, amíg bedolgozza magát. Ez idő alatt elkerülhetetlen, hogy a vezető tapasztalatlansága és helyi ismereteinek hiánya miatt ne álljon be lazulás. Az ellenség ezt a lazulást természetes örömmel használja fel.”¹⁸

A tanulmányi színvonal emelkedését nem kis mértékben gátolták, lassították az egyes iskolákban bekövetkezett tanerőváltozások is. „Még most, a félév után is hallunk áthelyezésekről. Ilyen körülmények között vajon lehet-e eredményes és jó munkát várni azoktól a kartársaktól, akik ma itt, holnap egészen más helyen, más órabeosztással kénytelenek dolgozni.”¹⁹

A tatabányai Rákosi Mátyás Gimnázium tanévzáróján az iskola igazgatója azt panaszolta, hogy „az idei tanévet megelőző évek mindegyikében a nevelőtestület legalább harmada kicserélődött. Ezt tetőzte a folyó tanév, amelyben a negyedik negyedév elejéig nem volt olyan hónap, hogy legalább egy-két nevelő ne távozott, vagy ne jött volna az iskolánkhoz. Csak kevés vigaszt nyújt az a tény, hogy az utóbbi 3 évben elhelyezett 29 nevelő közül 18 magasabb funkcióba került.”²⁰

A nagy kapkodásban gyakran nem tudta a bal kéz, mit csinál a jobb. Ugyanebben a gimnáziumban a megbízott igazgató joggal bosszankodott, amikor az egyik pedagógus minősítőlapját kellett volna továbbítani új iskolája számára. „Jelentem, hogy Dienes László nevű tanár a gimnáziumban nincs és nem is volt. A miniszteri rendeletet mellékelten visszajuttatom azzal, hogy valószínűleg tartom, hogy épp az illető tanárnak kell a mi gimnáziumunkhoz kerülnie, mivel fölterjesztésben már jelentettem, hogy Rác tanárnak innen Székesfehérvárra való áthelyezése miatt intézetünknek sürgősen szüksége volna mennyiségtan–fizika–kémia szakos tanárra.”²¹

A sorozatos következetlenségnek, a kampányszerű akcióknak, rögtönzéseknek köszönhetően gyakran állt elő az a helyzet, hogy egyes iskolákban szakos tanárokból súlyos hiány, míg más helyeken többlet mutatkozott.

Gyakran maguk az érintettek is csak találgattak, vajon mi is állhatott egyes személycserék hátterében. A lippói iskola szülői munkaközössége²² és a TSZCS üzemi pártbizottsága például közös levélben tiltakozott B. Angéla iskolai igazgató áthelyezése ellen. A miniszter-

18 Uo.

19 Uo.

20 A tatabányai Rákosi Mátyás Gimnázium tanévzáró értekeztetének jegyzőkönyve, 1955. június 23. Esztergomi Levéltár 32 f. 2 fcs. 46. öe.

21 Tatabányai Levéltár, Árpád Gimnázium iktatott irata 1949. 4. doboz.

22 Knausz Imre felhívja a figyelmet, hogy az államosítást ellenzőkkel szembeni fellépés hatékony eszköze a minden iskola mellett megalapítandó szülői munkaközösségek voltak, melyeknek megszervezésére – országos mértékben – 1948. augusztus 28–31. között került sor. Szervezésük a pártközpont közvetlen részvételével folyt. In: Knausz Imre: Történelem és oktatás. Fővárosi Pedagógiai Intézet. 1998.

nek címzett levelet 69-en írták alá,²³ melyben sérelmezik az iskola vezetőjének leváltását.

Az aláírók szerint B. Angéla harcot folytat a klerikális reakció ellen. Ráadásul ő gondozza az idős, szívbeteget édesanyját, míg a kijelölt új igazgató a klerikális reakció szolgálatában áll: az államosítást sem írta alá. Felhívják a figyelmet, hogy éppen akkor indítottak ellene eljárást, mikor párttagnak jelentkezett. A beadványt a nyelvhelyességi hibák változatlanul hagyásával közlöm:²⁴

„T. Darvas Elvtárs mi szülői munkaközösség és az egész Operatív-bizottság kérjük, hogy Bogár Angéla Iskola vezető nő(sic!) maradjon nálunk iskola vez minőségibe Ő az egyedüli tanító akin nem fogot(!) a klérkális fertőzés. Itmaradását azért is kérjük, hogy a klérkális reakció a tanító barátjai és a kulákság ne örüljenek, mert így nem tudunk Osztály harcot fojtatni, ha kérelmünk nem nyer részünkre kedvező –elintézést a reakció fog felül kerekedni, s a Párt , és MNDSZ, elveszítik ütőkéességüket, amenyiben ügyünk elintezéséhez bőveb felvilágosítás szükséges, hivatkozunk Özv Bácsi Ferencné állami ellenőrző hivatal fő ellenőrre aki az itteni helyzetel a hó 25ei ellenőrzése utján kivizsgálta

*Elvtársi üdvözlettel
Szabadság”*

„EGY VEZETŐNEK CSAK KÉT SZEME ÉS KÉT FÜLE VAN, NEM LÁTHAT ÉS NEM HALLHAT MINDENT.”

„Ezreknek és millióknak sok szemük van, és sok fülük van, és a tömegek sok mindent látnak és hallanak, sok mindent megtudnak. Helyes és szükséges az, hogy felhívják rá a vezetők, az illetékes párt- és állami szervek figyelmét.”²⁵

Kovács József miniszterhelyettes beszámolójában felrótta, hogy a káderek nem ismerik eléggé a káderek konkrét szakmai munkáját. Hiába a lelkesedés, ha az elvtársak nem kellően felkészültek.

Az elméleti színvonal emelését célozta az MDP Pártfőiskolájának első 2 éves tanfolyamának a megindítása is 1949 őszén. Ugyanezt a célt szolgálta az 1949–50-es oktatási évad alap- és haladó fokú szemináriumainak programja, melynek tananyaga a következő volt.

²³ Ezeket tüzetesebben tanulmányozva jól kivehető, hogy páran mások helyett írtak alá. Ennek ellenére az aláírások zöme nem hamisított. (Z. T.)

²⁴ MOL XIX I-1-p 0178/biz/1950

²⁵ Szabad Nép, 1951. május 30.

Üzemi, városi alapfokú szemináriumok tananyaga

(Időtartam: 8 hónap)

1. Rákosi Mátyás beszéde az MDP nagybudapesti aktivájának 1949. szeptember 30-i értekezletén. (Útmutatóval)	2 hét
2. A Szovjetunió a béketábor élén az imperialisták ellen.	3 hét
3. Kommunista éberség-pártszerű magatartás.	1 hét
4. Milyen volt a dolgozó magyar nép élete a kapitalista rendszerben?	1 hét
5. A Párt.	2 hét
6. A Párt Szervezeti Szabályzata.	1 hét
7. Népi demokráciánk állama.	1 hét
8. Népköztársaságunk Alkotmánya.
(Rákosi elvtárs beszéde az Országgyűlés 1949. augusztus 17-én tartott ülésén.
(Útmutatóval)	1 hét
9. Népgazdaságunk ötéves terve.	1 hét
10. A munkásosztály felelőssége a szocializmus építésében.	2 hét
11. A szakszervezetek szerepe és feladatai a szocializmus építésében.	1 hét
12. Az MDP parasztpolitikája.	2 hét
13. A Szovjetunió társadalmi rendszere.	2 hét
14. A Szovjetunió tervgazdasága.	2 hét
15. A Sztachanov-mozgalomról.	1 hét
16. Szocialista hazafiság – proletár nemzetközisége.	1 hét
17. Lenin élete.	1 hét
18. Sztálin élete.	1 hét
19. Rákosi Mátyás élete.	1 hét
20. A föld kialakulása.	1 hét
21. Az élet kezdete a földön.	1 hét
22. Harc a babonák ellen. ²⁶	1 hét

Márpedig képzésre valóban szükség volt. Ennek illusztrálására álljon itt egy részlet egy önérzetes munkásnő leveléből, aki az ideológiai tárgyak oktatásával kapcsolatos sérelmeknek adott hangot. A szövegből egyértelműen kiderül, hogy a nevezett tanárnőnek sem az elkötelezettségével voltak problémái.

„Legfontosabb tantárgyunk a politikai gazdaságtan. Már az első órán olyan tartalmú volt az előadás, ami nem felelt meg a tantárgy komolyságának. P. Marx mint gazdag gyáros halt meg, és az ősember azért félt a piros golyóbistól, mert nem kapott materialista nevelést, de 18 hónapos unokaöccse már nem fél a sötétségtől, mert ő materialista nevelést kap. Ezután sem változott az előadások nívója, sőt órák el is maradtak, és amikor egy hét állt az előadó elvtársnő rendelkezésére, utána sem volt képes rendes órát tartani. Ezek után közöltük vele, hogy az elvtársnő megváltozását vagy leváltását kérjük. Az elvtársnő nem fogadta el a kritikát és mindenféle kifogásokkal igyekezett az ügyet elkenni.”²⁷

²⁶ Nehéz esztendőkről krónikája 1949-1953. Szerk.: Balogh Sándor. Gondolat, Budapest, 1986. 156.

²⁷ MOL XIX -I-1-p 085/biz/1950

Az egész korszak légrétege meghatározta a vallásos világnézet elleni küzdelem. A Központi Vezetőség nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a Párt a klerikális reakció elleni harcban a jogos önvédelem politikáját folytatja; a békét, a hazát, az épülő szocializmust védi. „Küzdünk azok ellen, akik a második világháborúban is a háborús uszítók soraiban álltak, és akik most a harmadik világháborúban reménykednek. Küzdünk azok ellen, akik az egyházból reakciós politikai fegyvert akarnak kovácsolni, a nagybirtokosok és nagytőkések uralmának visszaállításáért szállnak síkra, az idegen imperialistákat szolgálva, elárulják a magyar függetlenséget. Az egyháznak a Népköztársasághoz hű, a Népköztársaság kormányának békepolitikáját támogató elemeivel szemben a Párt továbbra is a baráti együttműködés és megegyezés politikáját folytatja.”²⁸ Hogy kit sorolnak ezek közé; nos, ennek az eldöntése nem volt mindig egyértelmű. Az alábbi példa bizonyítja, hogy a „nehéz időkben” a deklarált elvek és a valóság közötti diszkrépancia, a túlzott megfelelni vágyás, vagy a vakbuzgalom miatt, még azok is feddést kaphattak az oktatásügy párthű közkatonaí közül, akik igyekeztek a párt irányvonalát maximálisan követni.

„P. E. 1949. szeptember 1-től igazgató, MDP-tag, nem németbarát, aktív közéleti szereplő, „taktikai hibái egyike, hogy a tanköteles gyerekeknek bibliáorára beszerzés ellen az evangélikus lelkésznel nemcsak szóban, hanem írásban is tiltakozott. Ennek helytelenségére és körülményesebb eljárásra figyelmeztettük.”

A tanárnő ez esetben, bár ideológiailag helyesen járt el, politikai hibát vétett azzal, hogy írásba foglalta a párt nyíltan nem képviselhető álláspontját. A lelkes igazgatónőt valószínűleg az sem nyugtathatta meg, hogy a lelkész is korholásban részesült. „G. T. evangélikus lelkész túlbuzgóságában gyakran átlépi a megengedhető határt, és nem tanúsítja azt a magatartást, amit a megegyezett egyház lelkészetétől elvárnánk. Nem ezt várjuk, hanem hogy példát statuáljon a meg nem egyezett egyházak felé demokratikus vezetésből.”

„ARRA KELL NEVELNI A KÁDEREKET, A DOLGOZÓ TÖMEGEKET, NE TÚRJÉK, LEPLEZZÉK LE AZ ELLENSÉGET, A KÖZÉNK NEM VALÓKAT”²⁹

A panaszokat ismételten elbocsátások követték. „A májusi párthatározat óta számos, a kádermunkára alkalmatlan, nem egyszer ellenséges és megbízhatatlan elemet távolítottunk el a káderapparátusból és azt az új, fejlődőképes elvtársakkal erősítettük meg. Magában a minisztériumban is felvettük a személyzeti főosztály vezetésének súlyos felelősségét és jórészt levontuk a főosztályt ért jogos bírálatok tanulságait. (Toplák elvtárs leváltása.)”³⁰

²⁸ A Központi Vezetőség határozata a klerikális reakció elleni harcról, Bp., 1950. június 1. In Nehéz esztendőkről krónikája 1949–53 Szerk. Balogh Sándor Gondolat Kiadó, Bp., 1986. 262.

²⁹ Szabad Nép, 1951. május 30.

³⁰ Kovács József miniszterhelyettes

Az osztályharc élesedése, a „nemzetközi helyzet fokozódása” hisztérikus légkört teremtett. Ennek a légkörnek lett – sokak mellett – áldozata Sz. L. aknász tanuló is.³¹

1951. május 7-én az aknászképző technikum tanulói a tatabányai Petőfi Mozgásszínházban megtekintették a Párt I: Kongresszusáról készült „Új Győzelmek felé” című filmet, melynek közben SZ. L. I. a. osztályos tanuló azt a kijelentést tette, amikor Gerő elvtárs a Párt főtítkárhelyettese jelent meg, hogy „úgy fest, mint egy betörő, csak a revolver hiányzik a kezéből.” A jópofának szánt megjegyzésből fegyelmi ügy lett.

A tárgyaláson néhány tanár és a diákok többsége igyekezett menteni a tanulót. Az egyik pedagógus Makarenkóra hivatkozva kérte, hogy a büntetés célja a vétkes megjavítása legyen, ne a bosszú.

„Olyan büntetést alkalmazzunk, amely nem főleg szenvedést okoz, hanem alkalmat ad arra, hogy mellettünk áll, híve és építője akar lenni szocialista hazánknak. A szovjet pedagógiai kutatások eredményei alapján határozottan ellenzi az iskolából való kicsapást. Gondoljunk arra, hogy büntetésünknek milyen velejárói lesznek. Nem vagyunk sokan, szükségünk van egymásra. Büntetésünk célozza azt, hogy Sz.-ból becsületes ember váljék, de idegenítsük el magunktól, ne tegyük ellenségévé népi demokráciának, a szocializmusnak. Javaslom tehát, hogy vonjunk meg tőle minden kedvezményt: kollégiumi lakást és ösztöndíjat.

– F. I. és G. K.: Ez azt jelenti, hogy az iskolát is kénytelen lenne abbahagyni.

– Cs. S.: Ha azt eredményezné, el kell már most távolítani, akkor megérdemli a legsúlyosabb büntetést, de több a nevelői tendencia abban, ha csak kedvezményeket vonjuk meg tőle, mert úgy, ha öntudatos, alkalma nyílik bebizonyítani a megjavulását. Kénytelen lesz műszakra járni, szombaton, vasárnap a termelésbe, máskor az iskolában helytállni, nehéz munkával fenntartani magát, jobban meg fogja becsülni a proletariátus hatalmát.

– G. K.: A „Volokalaszki országút”-ban a csapatparancsnok agyonlövötte öncsonkító katonáját. Mi sem lehetünk gyengék, ha sorainkat meg kell tisztítanunk, de sokan vannak, akiket ki kellene zárni ebből az ügyből kifolyólag másutt is.

Igazgató szerint példát kell mutatnunk. Az ifjúság jelentős része az öntudat alacsony fokán áll. Ezt a kirívó megnyilatkozást meg kell torolni.

– Dr. Sz. F.: A kizárással többet érünk el, jobban magára ébresztjük Sz.-t.”

Az iskolaigazgató szerint a tanuló vétségét munkásszármasztása még súlyosbította.³² A fegyelmi bizottság végül 3 igen szavazattal, kettő ellenében a diák kizárása mellett szavazott.

31 Jegyzőkönyv Sz. L. aknászképző technikumi tanuló iskolai kizárásáról. 1951. május 9. Esztergomi Levéltár 36 f. 2 fcs. 46.öe.

32 Két tanulót vádoltak, mindkettő szülei bányászok voltak.

Az MDP II. Kongresszusának határozata ismételten figyelmeztetett a veszélyre. A szocializmus építése, a kizsákmányolók fokozódó kiszorítása élesítette és tovább élesíti az osztályharcot: a kulákok ellenállását, az államgépezetben még megbúvó reakciós elemek szabotálását, a klerikális reakció aknamunkáját, a spekuláns elemek bomlasztó tevékenységét.³³

A rosszindulatnak, az ellenségkeresésnek számos kiváló pedagógus lett áldozata. Így vesztette el az állását a Toldy Gimnázium egyik legnépszerűbb tanára is, akire tanítványai ma is hálás szívvel emlékeznek. Vesztét egy fanatikus diák vallomása jelentette. „Egy ízben a műanyagokra terelődött a szó és Sz. tanár úr a német buna-gumit említette kitűnő találmányként. Politikai okokból a tanár urat széles ívben kirúgták, eltiltották a tanítástól. Az indoklás szerint a fasiszta Németország hadiiparát dicsérte a hallgatók előtt. Az osztály egyetlen besúgója tehát nem csak jól működött, de buzgóságában még túl is teljesítette a normát” – kesergett a tanítvány.³⁴

A kor légköre tág teret nyújtott a bosszúállásnak. Lezárásul egy ilyen, némi pikantériával fűszerezett történet. Ebben az esetben a megvádolt szerencsésen megúszta az ügyet.

„A budapesti 2. sz. Szemklinikai adjunktusnője Dr. R. M. Magántanár nő erkölcstelen életmódot folytat. Az egyetemi munkahelyén. Ezt az orosz nyelv tanításával leplezi és így neveltség tárgyává teszi a szovjet kultúrát. A múltkor elfelejtette bezárni az ajtót és így in flagranti érték nemi szükségleteinek kielégítése közben. Az ilyesmi csak árthat a medikus kádereknek, mert nem lehet követendő példa. Még kevésbé, hogy ezt orosz mezbe öltözteti: úgy viselkedik, mint akinek mindent szabad. Senki, még az orvosok köréből sem mer hozzá tanulási vonalon fordulni, mert gorombán elutasítja. Oktatási feladatai elől tudományos munka címén elzárkózik. Most Szegedre készül átvenni a szemészeti klinikát és a tanszéket. De csak ideiglenesen, mert közben elintézteti, hogy mostani munkahelyére mint tanár és klinikai igazgató kerüljön vissza. A szakmában mindenkinek igyekszik ártani és így emeli a saját tekintélyét.

A szocialista kommunista építés helyett legönösebb érdekeit hajszolja, és nem ártallja ezt ki is fejezni.

Több éberséget kérünk!

K.E. o.h. 1950.VI.2.”

A II. sz. Szemészeti Klinika pártmegbízottja értesülései szerint R. M. tudását nem zárja magába, hanem azt készségesen átadja hallgatóinak és az ápolószemélyzetnek. Az ellene felhozott vádak alaptalanok.

³³ MDP II. Kongresszusának jegyzőkönyve. 1951. február 23.– március 2. Szikra, 1951. 519.

³⁴ Sárközy Máttyás: Toldystaként. Évkönyv. 1996/97. 7.